

PŘÍSTUPY K OCHRANĚ PŘÍRODY VE VENKOVSKÝCH KOMUNITÁCH

APPROACHES OF NATURE PROTECTION IN RURAL COMMUNITIES

Eva Kučerová, Adéla Ševčíková

Anotace:

Ačkoli v 90. letech dochází ke změně v přístupu k životnímu prostředí, doznívá vliv politiky 80.let. Špatný stav životního prostředí důsledkem několika faktorů: centrálního plánování, podceňování vědeckých poznatků, ignorování zásady udržitelnosti, obcházení demokratických rozhodovacích procesů a nedostatečného institucionalizovaného a právního rámce.

Od 90. let hrají venkovské komunity stejně jako další aktéři (neziskové organizace, média) nezastupitelnou roli v rámci procesu decentralizace ochrany přírody. V tomto procesu lze sledovat představitele obcí jako významné aktéry ne/podporující endogenní venkovský rozvoj s/bez ohledu na ochranu životního prostředí. Autorky sledují (vy)užívané znalostní formy (např. vědecké, manažerské) v projektech, které zasahují do životního prostředí.

Klíčová slova:

ochrana přírody, znalosti, venkovská komunita, venkovský rozvoj

Annotation:

The deterioration of state and environmental at the ended of 1980ies, which occurred in Czech Republic as a consequence of central planning, ignoring of the principles of sustainability, evading democratic decision-making process and the absence of the legal and institution framework for environment protection, was changed in the 1990ies.

Rural communities as well as other actors (non governmental organizations, media) has played distinguished role in the “decentralized” nature protection management emerged in the 1990ies. Representatives of villages can be understood in the nature protection process as actors who prompt endogenous rural development with (or without) regards to nature. Authors explore knowledge forms (scientific, managerial etc.) used in particular projects, which are related to environmental issues.

Keywords:

nature protection, knowledge, rural community, rural development

ÚVOD A CÍL PRÁCE

Politika ochrany přírody prošla na konci minulého století několika významnými změnami. V 70. a 80.letech docházelo k neustálému zhoršování stavu životního prostředí v České republice, zejména důsledkem centrálního plánování, podceňování vědeckých poznatků, ignorování zásady udržitelnosti, obcházení demokratických rozhodovacích procesů a úplné absence právního a institucionálního rámce ochrany životního prostředí (Státní politika životního prostředí, Ministerstvo životního prostředí, Praha 2004:7). V devadesátých letech došlo k významných změnám v přístupu k ochraně životního prostředí. S rozvojem občanského sektoru se významným aktérem v oblasti ochrany životního prostředí a součástí

rozhodovacího procesu stala hnutí, občané, neziskové organizace, obce, jejich svazky a ostatní součásti občanské společnosti.

Pozornost článku je věnována studiu problematiky rozhodování a realizace projektů týkajících se ochrany životního prostředí s ohledem na užívání znalostí ve venkovských lokalitách, kde jsou ony projekty navrhovány a případně realizovány.

Je nesporné, že ochrana životního prostředí je pojmána kvalitativně odlišně, netechnicky ve srovnání se situací 70. a 80. let. V současnosti je životní prostředí člověka a společnosti vnímáno jako hmotný, časoprostorový systém integrující prvky přírodního a socioekonomického charakteru (Červinka 1999). Z hlediska prostorového jej můžeme, dle Červinky (Červinka 1999) dělit na 1. globální životní prostředí (planetární měřítko); 2. makroprostředí (krajina, její zdroje a produkty hospodářské činnosti); 3. mezoprostředí (životní prostředí sídelních jednotek) a 4. mikroprostředí (pracovní, kulturní a obytné prostředí). Z tohoto pohledu se v empirickém šetření zabýváme zejména mezoprostředím, v němž se projekty mohou realizovat, avšak v některých případech (postojů jednotlivců) přecházíme až do mikroprostředí.

Cílem článku je analyzovat rozdílné přístupy ve venkovských lokalitách k realizovaným projektům, které se bezprostředně či přímo dotýkají ochrany přírody. Respektive jde jak o projekty, které jsou navrženy a realizovány z popudu představitelů obce či místních, anebo projekty, k nimž zaujímají venkované rozhodující stanovisko. Otázkou, kterou v jsme v empirickém šetření sledovaly jsou způsoby využívání místních (endogenních) znalostí jakožto i znalostí exogenních k realizaci, anebo rozhodování o realizaci projektu.

METODY

S ohledem na cíl článku předpokládal metodický přístup využít techniky studia dokumentů a nestandardizovaných rozhovorů. V první fázi projektu bylo studium dokumentů zaměřené na studium příslušné odborné literatury a formálních dokumentů zabývajících se pravidly ochrany přírody v České republice od 90. let. V druhé části projektu, kdy jsme sledovaly jednotlivé případové studie projektů zasahujících či respektujících životní prostředí, zahrnovalo studium dokumentů velkou šíři dokumentů vztahujících se k jednotlivým sledovaným projektům. Šlo jednak o dokumenty, které informovaly (spíše) objektivně o stavu projektu (technické zprávy, odborná vyjádření představitelů CHKO apod.) a ty, jenž přinášely (spíše) subjektivní postoje, byť v některých případech jejich autoři deklarovali objektivnost svých postojů (vyjádření představitelů ekologických organizací, zápisy z jednání zastupitelstev obcí, odborných, populárních článků, novinových zpráv apod.). V některých případech bylo nesnadné provést tzv. kritiku pramenů, neboť v rámci prosazení partikulárních zájmů aktérů docházelo k vytváření desinformací, záměrnému či náhodnému zkreslení situace, manipulacím s daty. Proto jsme kladly důraz na tzv. vnitřní kritiku dokumentů (Lamser 1966, VSS 1996). Obdobný problém se jevil i v druhé, kvalitativní fázi výzkumu, kde jsme prováděly rozhovory s klíčovými aktéry zaangażovanými do jednotlivých studovaných projektů, avšak nekonzistence výkladů „objektivní reality“ v popisech jednotlivých aktérů byla pro výsledky výzkumu cennou informací, jíž sice nelze generalizovat, ale je možné usuzovat na možné problémy (ztráty, ale i zisky), které by mohly nastat při snahách realizovat projekty dotýkající se životního prostředí venkovských lokalit.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Mluvíme-li o společnosti vědění (knowledge society), v níž se výrazně prosazuje tzv. znalostní ekonomika (knowledge economy) je třeba zdůraznit, že samotné vědění, dle Giddense (Giddens 2004), na ekonomice nezávislé, není základem ekonomické prosperity, ale jsou to procesy s věděním spjaté. Pak ekonomický a sociální rozvoj je mnohem více poháněn vědomostními procesy (Veselý 2004). Pro uvažování o rozvoji venkovských komunit lze užít

koncept kulturního antropologa Raye (Ray 1998) „culture economy“. Ray upozorňuje na stále se zvyšující adaptabilitu venkovských obcí při navrhování a realizaci projektů s vědomým využitím vlastní kulturní jedinečnosti, která je klíčová pro jejich další rozvoj. Pro lokalitu může uplatnění konceptu znamenat vytvoření kvalitativně nové formy znalostí.

Zkoumanými lokalitami byly dvě vybrané obce v Ústeckém a Jihočeském kraji, nazvěme si je třeba obec Horní a obec Dolní. V každé obci autorky sledovaly jeden případ (projekt) týkající se ochrany životního prostředí. Charakteristika obcí není pro tento text důležitá, neboť autorky prováděly prvotně výběr projektů. V obci Horní se jedná o projekt výstavby transevropské dálnice D8 a sice jednu její konkrétní část – tunel vedený kopcem Kubačka. Druhým projektem, v obci Dolní, je výstavba spalovny dřevních štěpků jako ekologického zdroje pro vytápění některých obecních domů.

Charakteristika projektu v obci Horní: výstavba dálnice D8 – úsek Kubačka

Úsek dálnice Praha--Berlín protíná chráněnou krajinnou oblastí České středohoří a v současnosti je jednou z nejdiskutovanějších částí výstavby dálnice vůbec. V této oblasti se střetávají návrhy státního sektoru (reprezentující zejména podnikem Stavby silnic a železnic), občanského sektoru (reprezentující zejména ekologická hnutí) a představitelů samosprávy. Zatímco stát podporuje variantu povrchovou, levnější a rychlejší, která však výrazně zasáhne do rázu krajiny, ekologická hnutí požadují výstavbu tunelovou, k přírodě šetrnější, avšak dražší a pomalejší.

Charakteristika projektu v obci Dolní: Vybudování spalovny na dřevní štěrky

Druhým sledovaným projektem je výstavba spalovny dřevních štěpků v jihočeské obci jako alternativního zdroje tepla pro vybrané obecní budovy (fara, restaurace ad.). Iniciátorem byla místní ekologická organizace Rosa, která navrhla a zprostředkovala rakouským partnerům Dolní jako vhodnou obec pro realizaci pilotního projektu tohoto druhu. Obec tuto nabídku využila s ohledem na neutěšený stav tehdejších zdrojů vytápění a možnosti využití dřevních odpadů (z průklestu a těžby ve 150 ha obecním lesa a parcích blízkého okolí).

Aktéři a jejich znalosti v lokalitě

Obecně řečeno v mnohých ohledech byli aktéři, jejich přístup k jednotlivým projektům a užívání znalostí poměrně heterogenní. Je nutné předeslat, že v textu uvádíme jednotlivé rozdílnosti situací, na něž chceme upozornit, pro přehlednost ve zjednodušené podobě.

V obci Horní došlo k situaci, kdy představitelé obce rozhodovali o průběhu projektu ze dvou zásadních alternativ (povrchové a tunelové), jejichž představitelé byli ve vzájemném rozporu: podnik Stavby silnic a železnic zastupující stanovisko státu a regionální ekologická organizace Přátelé přírody podporovaná národní organizací Děti Země. Jednání představitelů obce lze hodnotit jako racionálně ekonomizující bez prvotního respektu ochrany přírody („naskýtá-li se přírodu zpeněžit, udělejme to“ – „je-li ekonomicky výhodné ochraňovat přírodu, dělejme to“). Přestože jejich racionální jednání orientované (podporující) na variantu státu (resp. projektu Stavby silnic a železnic) se záměrem získat pro obec co nejvíce výhod plynoucích ze zisku předpokládaného nárůstu turistického ruchu (sjednaná výjimka – sjezd z dálnice, ačkoli jde o chráněnou krajinnou oblast), jejich vztah k jiným znalostem přicházejícím z vnějšku je odmítavý. Ačkoli ti, kteří jim expertní znalost nabízejí (ekologické organizace), je ničím nezavazují v jejich rozhodování a nic po nich (finančně) nepožadují za své informace, představitelé obce je (předsudečně) odmítají.

Tab. č. 1 – Přehled aktérů a jejich znalostí v obci Horní

AKTÉR	CHARAKTER AKTÉRA(Ů)	CHARAKTER ZNALOSTÍ	REFLEXE ZNALOSTÍ V LOKALITĚ
STÁT	Národní (autoritativní)	Expertní (technická)	Akceptován
PŘEDSTAVITELÉ OBCE	Lokální	Manažerská, politická	Akceptovány, nereflektující veřejné mínění
NEZISKOVÉ ORGANIZACE – EKOLOGICKÉ	Nelokální (regionální, národní)	Expertní, politická	Neakceptováno, v konfliktu s lokálním
SWAZKY OBCÍ	Lokální, regionální	Expertní, manažerská	Akceptovány
POLITICI	Nelokální (regionální, národní)	Expertní (intelektuální)	Nereflektováni
FARMÁŘI	Lokální	Tradiční, manažerská	Neparticipují
MÍSTNÍ OBYVATELÉ	Lokální	Tradiční	Neparticipují

V obci Dolní byla situace rozdílná, zejména v tom, že projekt spalovny byl iniciován v rámci komunity (místní ekologické organizace) a realizován představiteli obce. Konkrétně starosta reagoval na návrh místních ekologů a převzal veškerou iniciativu realizace projektu, která spočívala zejména v zajištění finanční a manažerské stránky výstavby (včetně vypracování a podání žádosti o příspěvek z fondů EU) a následného dlouhodobého zajištění fungování spalovny. Veškerá odpovědnost starosty obce za projekt přesvědčila místní k realizaci projektu, který byl z finančního hlediska pro malou obec poměrně riskantní. Z hlediska užívání znalostí (v tomto případě zejména, expertních a manažerských) k úspěchu projektu přispěl přístup představitelů obce, který byl charakteristický značnou otevřeností a užíváním všech forem vhodných znalostí – exogenních i endogenních, silnou lokální identitou, reflexí mínění místních obyvatel, vědomým užíváním sociálního kapitálu a zkušenostmi s projektováním (již od počátku 90. let, kdy se zapojovali do soutěží Programu obnovy venkova, v níž byli oceněni Zelenou stuhou za péči o krajinu a životní prostředí).

Tab. č. 2 – Přehled aktérů a jejich znalostí v obci Dolní

AKTÉR	CHARAKTER AKTÉRA(Ů)	CHARAKTER ZNALOSTÍ	REFLEXE ZNALOSTÍ V LOKALITĚ
STÁT	Regionální	Manažerská, politická	Reflektován
PŘEDSTAVITELÉ OBCE	Lokální	Manažerská, politická	Akceptovány, reflektující veřejné mínění
NEZISKOVÉ ORGANIZACE – EKOLOGICKÉ	Lokální, regionální	Expertní	Reflektovány
SWAZKY OBCÍ	Regionální	Expertní, manažerská	Akceptovány, reflektovány
UNIVERZITY	Regionální, národní	Vědecká	Akceptovány, reflektovány
RODÁCI	Ne lokální, městské	Expertní, manažerská	Reflektovány
MÍSTNÍ OBYVATELÉ	Lokální	Tradiční	Neparticipují

ZÁVĚR

Vzhledem k tomu, že studium a analýza průběhu jednotlivých projektů byla provedena pouze ve dvou obcích, nelze sice výsledky výzkumu generalizovat, ale lze si pokládat otázky týkající se efektivního využívání znalostí při realizaci projektů, u nichž se očekává rozvoj

venkovských lokalit. Domníváme se, že v projektech týkajících se ochrany životního prostředí se může častěji objevovat vzájemný konflikt (expertních – v tomto případě zvláště ekologických) znalostí, aniž by byly užity pro kvalifikované rozhodování. Výhodnější se jeví strategie „sání“ vnějších znalostí pro rozhodování, které přispěje k rozvoji obce (viz případ obce Dolní). Předpokladem takové strategie sání je (intuitivní) osvojení a aplikace konceptu culture economy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Červinka, P. (1999): Životní prostředí České republiky. Praha: nakladatelství University Karlovy.

Giddens, A. (2004): Třetí cesta a její kritici. Praha: nakladatelství Mladá fronta.

Lamser, V. (1966): Základy sociologického výzkumu. Praha: nakladatelství Svoboda.

Ray, C. (1998): Culture, intellectual power and territorial rural development. In: *Sociologia Ruralis*, vol. 38, no. 1, pp 3-21.

Státní politika životního prostředí, Ministerstvo životního prostředí, Praha

Velký sociologický slovník. (1996): Praha: nakladatelství University Karlovy.

Veselý, A. (2004): Budování společnosti a ekonomiky tažené věděním. In: *Strategické tahy pro Českou republiku. Praha: agentura VPK.*

Kontaktní adresa:

ing. Eva Kučerová a ing. Adéla Ševčíková, katedra humanitních věd PEF, Česká zemědělská univerzita, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbát, Czech republic. E-mail: sevcikova@pef.czu.cz, kucerova@pef.czu.cz